

Мандич Олександра Валеріївна,
доктор економічних наук, професор, професор
кафедри фінансів, банківської справи та
страхування Державного біотехнологічного
університету

Бабко Наталя Миколаївна,
кандидат економічних наук, доцент, доцент
кафедри маркетингу, управління репутацією та
клієнтським досвідом Державного
біотехнологічного університету

Устік Тетяна Володимирівна,
доктор економічних наук, професор, професор
кафедри маркетингу та логістики Сумського
національного аграрного університету

Mandych Oleksanda,
Doctor of Sciences (in Economics), Professor,
State Biotechnological University,
<https://orcid.org/0000-0002-4375-2208>

Babko Natalia,
PhD in Economics, Associate Professor,
State Biotechnological University,
<https://orcid.org/0000-0002-7620-9500>

Ustik Tetyana,
Doctor of Sciences (in Economics), Professor,
Sumy National Agrarian University,
<https://orcid.org/0000-0001-9967-0669>

ОСОБЛИВОСТІ ЦИФРОВІЗАЦІЇ ДЛЯ ВІДНОВЛЕННЯ АГРОБІЗНЕСУ УКРАЇНИ **FEATURES OF DIGITALIZATION FOR THE RESTORATION OF AGRIBUSINESS IN UKRAINE**

Мандич О. В., Бабко Н. М., Устік Т. В.,
Особливості цифровізації для відновлення
агробізнесу України. *Український журнал
прикладної економіки та техніки.*
2022. Том 7. № 3. С. 95-100.

Mandych O., Babko N., Ustik T. Features of
digitalization for the restoration of agribusiness
in Ukraine. *Ukrainian Journal of Applied
Economics and Technology.*
2022. Volume 7. № 3, pp. 95 – 100.

Стаття присвячена визначенню та аналізу особливостей цифровізації вітчизняного аграрного сектору. Загострення економічної кризи в Україні внаслідок військових дій призвело до нагальної необхідності вирішення питань відновлення функціонування аграрного сектору економіки, що робить дану тематику досліджень надзвичайно актуальною. Визначено напрями оцінки розвитку аграрного сектору в умовах цифрового середовища: впровадження, використання та адаптація цифрових технологій у виробничих системах аграрного сектору різної складності (на підприємствах, в агрокомбінатах та агрохолдингах); вплив цифровізації на організацію малого та середнього бізнесу в різних регіонах країни; автоматизація і підвищення якості умов праці; позитивні ефекти та обмеження, пов'язані з цифровізацією аграрного виробництва; економіка та управління цифровими системами аграрного виробництва та оптимізація собівартості продукції. Проблеми впровадження цифрових інновацій у діяльність аграрних підприємств пов'язані з незрілістю інституційного ринкового середовища та внутрішнього організаційного середовища підприємств відносно значної трансформації, яка зачіпає всі функціональні галузі діяльності та вимагає значних витрат. Перспективним шляхом вирішення даної проблеми є, на нашу думку, цифровізація аграрної галузі як гарантії її виходу з поствоєнної кризи та збереження економічної стабільності країни загалом, а також забезпечення сталого розвитку на перспективу. У статті розглянуто актуальні напрями оцінки розвитку сільського господарства в умовах цифрового середовища. Виділено науково-теоретичні напрями впровадження цифрових технологій в аграрну сферу. Проаналізовано можливі позитивні та негативні ефекти від впровадження цифрових інноваційних технологій в аграрну сферу. Визначено результати реалізації платформних рішень у сфері цифровізації аграрного сектору.
Ключові слова: цифровізація, розумне виробництво, розумний офіс, Big Data, хмарні технології.

The article considers the definition and analysis of the features of digitization in the domestic agricultural sector. The aggravation of the economic crisis in Ukraine as a result of military operations has led to the urgent need to resolve the issues of restoring the functioning of the agricultural sector in the economy, which makes this topic of research extremely relevant. The assessment areas of the development of the agricultural sector in the conditions of the digital environment are defined: implementation, use and adaptation of digital technologies in the production systems of the agricultural sector of various complexity (at enterprises, in agricultural combines and agricultural holdings); the impact of digitization on the organization of small and medium-sized businesses in different regions of the country; automation and improvement of the quality of working conditions; positive effects and limitations associated with digitalization of agricultural production; economics and management of digital systems of agricultural production and optimization of production costs. The problems of implementing digital innovations in the activities of agricultural enterprises are related to the immaturity of the institutional market environment and the internal organizational environment of enterprises in relation to a significant transformation that affects all functional areas of activity and requires significant costs. In our opinion, a promising way to solve this problem is the digitization of the agricultural industry as a guarantee of its exit from the post-war crisis and the preservation of the economic stability of the country in general, as well as ensuring sustainable development in the future. The article examines current directions for assessing the development of agriculture in the

Вступ

У сучасних реаліях вітчизняний аграрний сектор розвивається в умовах динамічно мінливої макроекономічної та геополітичної картини світу. Сьогодні українська економіка загалом, і аграрний сектор зокрема зазнають руйнівного впливу через військові дії на території країни. У зв'язку з цим надзвичайної актуальності набуває пошук ефективних технологій, які допоможуть відродити сільськогосподарську галузь та будуть сприяти прискореному поствоєнному відновленню, впровадженню моделей імпортозаміщення і підвищення рівня економічної та продовольчої безпеки країни [1].

На нашу думку, значний потенціал розвитку аграрного сектору зосереджений саме у цифрових інноваційних технологіях, які активно впроваджуються у різні види діяльності. Ефектом від залучення таких технологій повинно стати: зростання комерційного ефекту, оптимізація виробничого циклу, підвищення продуктивності та якості праці.

Питанню дослідження цифровізації аграрного сектору України присвячено роботи таких вітчизняних науковців, як С. Березовський [2], О. Дяченко [2], Л. Водянка [3], Т. Юрій [3], В. Гаврилишин [4], І. Олексин [4], А. Цьолка [4], А. Тарасюк [5], В. Гамалій [5] та багато інших.

Незважаючи на значну увагу до даної проблематики широкого кола науковців, вона не втрачає своєї актуальності, а такі складові процесу цифровізації аграрного сектору, як інтернет речей, розумне виробництво, розумний офіс, Big Data, хмарні технології потребують подальшого дослідження.

Формулювання цілей статті

Метою статті є аналіз стану та перспектив інноваційного розвитку аграрного сектору в умовах впливу цифрових технологій.

Виклад основного матеріалу

Розвиток систем цифровізації окремих секторів народного господарства країни передбачає створення інтегрованих інформаційних платформ для забезпечення взаємодії між усіма учасниками ринкових відносин. Слід зазначити, що перспективи цифровізації та диджиталізації розглядаються та прогнозуються вченими не лише останнім часом під впливом пандемії коронавірусу та воєнного стану через вторгнення на територію країни та військові дії, а набагато раніше, як мінімум останнє десятиріччя. Однак ситуативний розвиток цифрової культури вимагає від бізнесу створення необхідних базових засад та передумов.

Сучасні технології, які використовуються в бізнес-процесах підприємств різних форм власності, формують цифрову трансформацію держави. Це тягне за собою необхідність встановлення сучасного обладнання з програмним забезпеченням, а також формування принципових змін у методах управління, у застосовуваних інструментах корпоративної культури та зовнішньої комунікації. Результатом цих дій стане підвищення продуктивності як окремих співробітників, так і всієї компанії, підвищення рівня задоволеності клієнтів, а також придбання компанії репутації прогресивної та сучасної організації.

Стратегічний розвиток потребує формування та розвитку відповідної інформаційної інфраструктури, без якої неможливо забезпечити стійке економічне зростання. У швидко мінливому середовищі світу цілі галузі та окремі підприємства віддають перевагу підтримці цифровізації процесів як найбільшій ймовірності збереження конкурентоспроможності [3].

Життя людини та окремого підприємства змінюється завдяки цифровій трансформації всіх сфер діяльності. При цьому формується розуміння основних трендів цифрової економіки та темпів її зміни з точки зору теорії організації та управління. Цифрова трансформація розглядається в контексті питань управління, включаючи стратегію та основні процеси та технології. Водночас, вдаючись до розгляду сутності нових бізнес-моделей, їх ефективного використання та впливу на трансформацію галузей, можна простежити результати сучасних досліджень. Етичні бізнес-практики, соціальна відповідальність і питання сталого розвитку бізнесу в епоху цифрових технологій є важливими питаннями цифровізації, які безпосередньо пов'язані з формуванням у співробітників навичок реінжинірингу бізнес-процесів організацій в

умовах цифровізації та ефективного використання інструментів для формування гнучких навичок у роботі.

В епоху цифровізації актуальним залишається завдання підвищення ефективності бізнесу шляхом впровадження інформаційних технологій. Водночас стратегічні інвестиції в інформаційні технології мають окупитися. Блокчейн, хмарні обчислення, великі дані, технологія Інтернету речей, кіберфізичні системи – це технології, які стали основою економіки в період цифровізації.

Економічний і соціальний ефект буде отримано в результаті наступних заходів [3, 4]:

- інтенсифікація та автоматизація технологічних та економічних бізнес-процесів;
- покращення інвестиційного та бізнес-клімату шляхом підвищення ефективності, відкритості та доступності державних послуг, прозорості умов ведення бізнесу;
- підвищення доступності, якості та зручності в отриманні значущих медичних, освітніх, культурних, фінансових послуг;
- створення комфортних, сприятливих умов для життя;
- реалізація проєкту «Безпечне місто» тощо.

Виділимо основні принципи роботи з даними в цифровому стані [3-5]:

- наявність єдиних принципів і стандартів роботи з даними як стратегічним активом держави;
- наявність даних для здійснення оперативної роботи та можливість використання аналітики в роботі посадових осіб;
- підвищення ефективності доступу, обміну та підтримки якості даних між підрозділами та всередині них;
- забезпечення безпечного, ефективного та рентабельного рішення для зберігання та управління даними;
- мінімізація дублювання, непотрібних і надмірних вимог;
- наявність моделі даних стану, певних доменів і власників даних.

Національна система управління даними – це комплекс рішень, що є єдиним правовим, методичним, управлінським механізмом роботи з державними даними, основними завданнями якого є [1, 3-5]:

- забезпечення підтримки моделі урядових даних;
- налагодження управління якістю державних даних;
- створення ефективної системи забезпечення доступу до державних даних;
- встановлення норм і правил роботи з державними даними в рамках єдиної технологічної та інформаційної політики.

Цифрові рішення пронизують наше життя від виробництва, фінансів, туризму до благодійності, медицини, культури, освіти тощо. Проте цифрова економіка несе в собі ризики та загрози, насамперед соціальні ризики, спрямовані на глобальні зміни та модифікацію ринку праці, скорочення зайнятості, а також ризики, пов'язані з кіберзлочинністю. Завдяки цифровим технологіям значно прискорилося формування нового етапу економіки під назвою глобальна цифрова економіка [5].

Аграрний сектор України в останні роки розвинувся досить інтенсивно, основні зміни в ньому були пов'язані з тенденціями формування глобального ринку сільськогосподарської продукції, впровадженням цифрових технологій у виробничі та управлінські процеси. Але з початком воєнного вторгнення росії в Україну дані позитивні тенденції були порушені, шок і кризові явища, які виникли як наслідок, призвели до стрімкого зниження всіх показників діяльності сільськогосподарської галузі. Ми вважаємо, що процес цифровізації аграрної сфери відіграє значну роль у подоланні вищеокреслених проблем та стане платформою для відновлення стабільності функціонування аграрного сектору.

Сучасні інформаційні технології позитивно зарекомендували себе у вітчизняному та зарубіжному сільськогосподарському виробництві. В Україні суттєвими обмежувачами факторами їх повсюдного впровадження стали низька інвестиційна активність у галузь, невисока якість проєктів та програм, які не охоплюють весь комплекс ресурсного потенціалу: фінанси, персонал, умови праці тощо. Розвиток інституційного середовища у регіонах не відповідає потребам сучасного інноваційного сектору економіки.

У зарубіжній науковій літературі розглядаються різні види технологій та їх цифрова інтеграція у сферу сільського господарства (Big Data, інтернет речей, доповнена реальність,

робототехніка, сенсорні технології, 3D-друк, системна інтеграція, штучний інтелект, блокчейн та ін.) [4, 5].

Цифровізація аграрного сектору – це застосування цифрових технологій з метою зміни виробничо-технологічної моделі агробізнесу та надання нових можливостей для отримання прибутку [3].

Активне впровадження цифрових рішень впливає на виробничі та соціальні аспекти агробізнесу, зміну регіональних агропромислових систем, мережевого партнерства та процес формування вартості від виробника до споживача. Аналіз наукових робіт з даної проблематики дозволяє виділити кілька актуальних напрямів оцінки розвитку аграрного сектору в умовах цифрового середовища [2-4]:

1) впровадження, використання та адаптація цифрових технологій у виробничих системах аграрного сектору різної складності (на підприємствах, в агрокомбінатах та агрохолдингах);

2) вплив цифровізації на організацію малого та середнього бізнесу в різних регіонах країни; автоматизація і підвищення якості умов праці;

3) позитивні ефекти та обмеження, пов'язані з цифровізацією аграрного виробництва;

4) економіка та управління цифровими системами аграрного виробництва та оптимізація собівартості продукції.

Впровадження технологій у сферу сільського господарства сприяє появі нових напрямів наукових досліджень, пошуку ефективних ринкових та інституційних механізмів на рівні всієї країни, регіонів та окремих виробництв, що сприяє отриманню позитивного соціально-економічного ефекту на різних територіальних та виробничих рівнях.

Зокрема, можна виділити наступні науково-теоретичні напрями цифровізації аграрного сектору [3-5]:

1) соціально-кібер-фізико-екологічні системи цифрового сільського господарства;

2) процеси цифрової аграрної політики;

3) шляхи переходу до цифрового сільського господарства;

4) світова географія розвитку цифрового сільського господарства.

Зазначимо, що наразі розвиток аграрного сектору світової та вітчизняної економіки перебуває під впливом наступних процесів [2-5]:

- значна різниця в забезпеченості продуктами харчування економічно розвинутих країн та країн, що розвиваються;

- інтенсивний та екстенсивний розвиток аграрної сфери, застосування зелених технологій та ГМО, що збільшує кількісні показники виробництва;

- впровадження різноманітних стимуляторів росту сільськогосподарських культур, які можуть мати негативні наслідки для здоров'я людини, а також несумлінність виробників з метою економії витрат.

Важливого значення набуває прогноз соціальних, економічних та демографічних наслідків розвитку аграрного виробництва, формування ефективних систем контролю якості продуктів харчування та сировини, що використовується у промисловості. Сучасне виробництво багато у чому залежить від кількості та якості інформації, яка надходить з різних джерел, забезпечуючи її продуктивну матеріалізацію у технічних та технологічних процесах.

Впроваджуючи принципи цифровізації, вітчизняні аграрії зможуть збільшити результативність своєї праці та наблизитися до показників розвинених країн. Такий перехід логічно приведе до зміни концепції кадрової політики в аграрному секторі, яка буде заснована на інтелектуалізації і покращенні умов праці та обмеженні обсягу складних і небезпечних робіт, що суттєво вплине на привабливість аграрних професій для молоді, підвищення зайнятості в даній галузі та антиейджинг трудових ресурсів.

За оцінками експертів, в Україні є суттєвий запас збільшення результативності сільськогосподарського виробництва та можливість збільшення оборотності галузі завдяки запровадженню цифрових процесів та технологій у рослинництві та тваринництві, зростанню продуктивності праці та повноцінного застосування можливостей сучасних цифрових платформ для управління усіма рівнями виробництва [6].

Реалізація процесу цифровізації аграрного сектору в Україні спрямована на розвиток конкурентоспроможного сучасного сільськогосподарського комплексу, основними напрямками якого можна назвати платформні та галузеві рішення [4, 5]:

- за функціональними напрямками (розумна ферма, розумний офіс тощо);

- за управлінням ресурсним потенціалом (розумне землеробство, розумна теплиця тощо).

Розглянемо локальний та регіональний рівень застосування цифрових технологій в аграрному секторі України.

Розвиток агропромислового виробництва сьогодні має враховувати ключові стратегії, що пов'язані з інноваціями, які успішно розробляються і впроваджуються розвиненими країнами, оцінювати позитивний досвід і можливості його адаптації до українських реалій.

Аналіз цифровізації вітчизняного аграрного сектору визначив, що Україна робить лише перші, але впевнені кроки активного розвитку інноваційного технологічного середовища сільськогосподарського виробництва. Наразі лише незначна частка від загальної кількості виробників може дозволити собі впроваджувати технології на системній основі, оскільки існують значні ризики збитковості. Основною проблемою впровадження цифрових інновацій у діяльність виробничих сільськогосподарських підприємств є незрілість інституційного ринкового середовища та внутрішнього організаційного середовища підприємств відносно значної трансформації, яка зачіпає всі функціональні галузі діяльності та вимагає значних витрат [2-5].

Напрямок зміни локальних виробництв завжди напряму пов'язаний із позитивними та негативними ефектами від впровадження цифрових інноваційних технологій.

Наприклад, концепція «інтернет речей» (від англ. «Internet of Things», скорочено – IoT) передбачає виконання пристроями певних дій без втручання людини (виконання обробки інформації, аналіз, прийняття рішень і виконання певних дій). До безумовних позитивних рис застосування даної цифрової технології в аграрному секторі можна віднести підвищення продуктивності праці та рентабельності ресурсів, підвищення якості обладнання, механізмів, продукції, розвиток наукового потенціалу агробізнесу та впровадження нових бізнес-моделей. Але є й мінуси: це зміна кадрової структури та політики на сільськогосподарських підприємствах, оскільки впровадження даної концепції вимагає відповідної технологічної підготовки від працівників.

До безперечних переваг використання цифрового середовища («розумне виробництво», «розумний офіс» та ін.) в аграрному секторі можна віднести: підвищення якості планування та прийняття управлінських рішень, зростання престижу аграрних професій, інтелектуалізація, планування показників виробництва за сценарієм. Як недоліки можна виділити втрату контролю за процесами, ризики та інформаційна вразливість.

Використання робототехніки та штучного інтелекту, безумовно, у галузі аграрного виробництва відіграє провідну роль. Воно бере на себе і виконання важкої некваліфікованої праці, і зростання продуктивності праці, і зниження обсягів браку виробництва, а також контроль над трудовими процесами. Противагою даних переваг є зростання фінансових та енергетичних витрат.

Окремо слід згадати про систему «Big Data», однозначними перевагами використання якої в аграрному секторі є збільшення ефективності бізнес-моделей та зростання якості управлінських рішень. Недоліками при цьому можуть бути зростання обсягів операцій з інформацією, можливість її спотворення.

Ефективність управління технологічною модернізацією аграрного сектору залежить від платформних рішень, які є єдиною цифровою базою для збору, обробки та систематизації інформації про стан та тенденції розвитку виробництва, забезпечення взаємодії суб'єктів споживчого ринку, аграрного виробництва, урядових органів та інших структур, пов'язаних із функціонуванням галузі.

Для подолання низької продуктивності в аграрному секторі може використовуватися «хмарна» модель, що складається з різного спектру послуг.

Хмарна модель дозволяє обмінюватися даними користувачів, працювати віддалено над спільними проектами та вносити оперативні дані до єдиних аналітичних систем. В аграрному виробництві ці дані можуть бути пов'язані з кліматичними умовами, підготовкою ґрунту до посадки рослин, визначення обсягів добрив, які необхідно внести, площі обробки та інше.

Висновки та перспективи подальших розвідок

Отже, реалізація цифровізації в аграрній сфері, на нашу думку, дозволить досягти наступних результатів:

- підвищити інтерес агробізнесу до інноваційних розробок та технологій за рахунок доступності та комфорту застосування сервісів для вирішення практичних прикладних завдань;

-
- підвищити кількість інноваційних технологічних продуктів та рішень у сфері сільського господарства та розвивати потенційну ємність високотехнологічної продукції;
 - забезпечити підвищення конкурентоспроможності аграрного сектору у технічному, управлінському та продуктових аспектах;
 - підвищити ефективність державної та регіональної інноваційної та науково-технічної політики.

Розвинені країни сьогодні успішно впроваджують в аграрне виробництво цифрові технології, в яких переважають платформні рішення, штучний інтелект та робототехніка. Зважаючи на нагальні виклики сьогодення, українська економіка та аграрний сектор мають поступово інтегруватися у цей процес з метою підвищення конкурентоспроможності галузі та контролю стану навколишнього середовища.

Список літератури

1. Батюк Л.А., Бабко Н.М. Глобальні економічні тренди та Україна. *Механізми економічного зростання і конкурентоспроможності національного господарства: збірник матеріалів Всеукраїнської науково-практичної конференції* (м. Київ, 8 грудня 2018 р.). У 2-х частинах. К.: ГО «Київський економічний науковий центр». 2018. Ч. 1. 108 с.
2. Березовський С., Дяченко О. Інтелектуальна автоматизація – перспектива сільського господарства. *International Science Journal of Engineering & Agriculture*. 2022. Vol. 1 № 3. С. 117-132.
3. Водянка Л.Д., Юрій Т.П. Цифровізація та цифрова платформа в економічному розвитку аграрного сектору. *Економіка АПК*, 2020. № 12. С. 67-73.
4. Гаврилишин В.В., Олексин І.І., Цюлка А.Б. Напрями цифровізації кооперативного підприємництва у період повосенного відновлення України. *Вісник ЛТЕУ. Економічні науки*. 2022. № 68. С. 35-41.
5. Тарасюк А., Гамалій В. Тренди цифровізації сільськогосподарських підприємств України. *Scientia fructuosa (Вісник Київського національного торговельно-економічного університету)*. 2021. 139.5. С. 72-85.
6. Pakhucha, E., Babko, N., Bilousko, T., Bilousko, R., Vynohradenko, S., & Azizov, O. Strategic Analysis of Export Activities of Enterprises to Ensure Sustainable Development. *European Journal of Sustainable Development*. 2021. №10(4), pp. 251-270.
7. Лагодієнко Н.В., Лагодієнко В.В. Оцінка економічної складової сталого розвитку аграрного виробництва в умовах відкритості національної економіки. *Український журнал прикладної економіки*. 2019. Том 4. № 4. С. 265–281..
8. Ніценко В.С. Вертикально-інтегрований розвиток аграрного сектору економіки України. *Вісник Сумського національного аграрного університету. Серія «Економіка і менеджмент»*. 2011. Вип. 9 (50). С. 58-62.
9. Степаненко С.В. Організаційно-економічний механізм відтворення ресурсного потенціалу суб'єктів аграрного бізнесу в умовах інклюзивної економіки. *Причорноморські економічні студії*. 2022. Випуск 77. С. 89-96.

References

1. Batiuk, L.A., Babko, N.M. (2018). «Global economic trends and Ukraine». *Mekhanizmy ekonomichnoho zrostantia i konkurentospromozhnosti natsionalnoho hospodarstva*. [Mechanisms of economic growth and competitiveness of the national economy]. Collection of materials of the All-Ukrainian Scientific and Practical Conference (Kyiv, December 8, 2018). In 2 parts. K.: NGO "Kyiv Economic Research Center".
2. Berezovskyi, S., Diachenko, O. (2022). «Intelligent automation – the perspective of agriculture». *International Science Journal of Engineering & Agriculture*. Vol. 1 № 3, pp. 117-132.
3. Vodianka, L.D., Yurii, T.P. (2020). «Digitization and digital platform in the economic development of the agricultural sector». *Ekonomika APK*. № 12, pp. 67-73.
4. Havrylyshyn, V.V., Oleksyn, I.I., Tsolka, A.B. (2022). «Directions of digitalization of cooperative entrepreneurship in the period of post-war reconstruction of Ukraine». *Visnyk LTEU. Ekonomichni nauky*. № 68, pp. 35-41.
5. Tarasiuk, A., Hamalii, V. (2021). «Trends in digitization of agricultural enterprises of Ukraine». *Scientia fructuosa. Visnyk Kyivskoho natsionalnoho torhovelno-ekonomichnoho universytetu*. № 139.5, pp. 72-85.
6. Pakhucha, E., Babko, N., Bilousko, T., Bilousko, R., Vynohradenko, S., & Azizov, O. (2021). Strategic Analysis of Export Activities of Enterprises to Ensure Sustainable Development. *European Journal of Sustainable Development*. № 10(4). pp. 251-270.
7. Lagodiienko, N., Lagodiienko, V. The economic component evaluation of agricultural production sustainable development in conditions of national economy openness. *Ukrainian Journal Of Applied Economics*. 2019. Vol. 4. No. 4, pp. 265–281. DOI: <https://doi.org/10.36887/2415-8453-2019-4-31>
8. Nitsenko, V.S. «Vertically integrated development of the agricultural sector of the economy of Ukraine». *Visnyk Sums'koho natsional'noho ahrarnoho universytetu. Serii «Ekonomika i menedzhment»*. 2011. Issue 9 (50), pp. 58-62.
9. Stepanenko, S.V. (2022). «Organizational and economic mechanism of reproduction of the resource potential of agrarian business subjects in the conditions of an inclusive economy». *Prychornomors'ki ekonomichni studii*. vol. 77, pp. 89-96. <https://doi.org/10.32782/bses.77-14>

Стаття надійшла до редакції 20.09.2022 р.